

ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА ОСОБИСТОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЇЇ УЧБОВОЇ МОТИВАЦІЇ

У статті розглядається процес становлення мотивації учбової діяльності школярів та студентів. Теоретично обґрунтована наявність взаємозв'язку між особливостями часової перспективи особистості та її учбовою мотивацією. На основі аналізу емпіричних досліджень часової перспективи особистості та її мотивації учбової діяльності доведено, що часова перспектива є важливим фактором мотивації поведінки суб'єкта. Вплив часової перспективи особистості на її поведінку є однією із найважливіших проблем не лише теорії, а й практичних досліджень у сфері психологічного часу. Часова перспектива впливає на мотивацію поточної діяльності за допомогою сприйняття її інструментальних відношень. При наявності тривалої часової перспективи більш успішними в її реалізації є суб'єкти із мотивацією досягнення, ніж із мотивацією уникнення невдач. Наявність часової перспективи, визначеність у професійних планах значно змінюють ставлення до навчальних завдань, підвищуючи рівень мотивації.

Ключові слова: мотивація, учбова діяльність, часова перспектива, інструментальність, взаємозв'язок, цілі, плани.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України в міжнародний науково-освітній простір, вивчення і викладання іноземних мов є однією із основних засад зростання мобільності студентів. Володіння іноземною мовою значно розширює можливості застосування знань, умінь та навичок у професійній діяльності, сприяє збагаченню новітнім досвідом роботи. Поряд із цим, успішне оволодіння іноземною мовою може бути пов'язане не стільки із працездатністю студента чи його інтелектуальними можливостями, скільки з його мотивацією учбової діяльності. Саме учіння формує здатність до самоосвіти, без якої неможлива якісна учбово-професійна діяльність. З введенням кредитно-модульної системи половину або третину навчального матеріалу студент повинен опрацювати самостійно. Це можливо, якщо сформована учбова мотивація, усвідомлюється та відчувається потреба в знаннях. Тому перед викладачем постає питання формування і розвитку позитивної мотивації учбової діяльності. Завдання повинні бути не лише зрозумілими, але й внутрішньо прийнятними, знаходити емоційний відгук, ставати особистісно значущими. Учбова діяльність студентів спонукається цілою системою різноманітних мотивів, які пов'язані або із змістом самої учбової діяльності, або із широкими соціальними мотивами.

Мета статті – теоретично обґрунтувати наявність взаємозв'язку між особливостями часової перспективи особистості та її учбовою мотивацією.

Результати теоретичного аналізу дослідження. Багатоаспектність проблеми мотивації зумовлює складність у розумінні її сутності, структури, детермінації та функцій окремих мотивів. Зокрема, як зауважує Н.В. Кузьміна [2], навчальна успішність школярів детермінована низкою факторів: соціологічних, психологічних і педагогічних. Серед психологічних факторів, до яких відносять інтелект, здібності, індивідуальний стиль діяльності, мотивація учіння має найбільш тісний зв'язок із часовою перспективою, оскільки є одним із компонентів змісту останньої.

Вплив часової перспективи особистості на її поведінку є однією із найважливіших проблем не лише теорії, а й практичних досліджень у сфері психологічного часу. На думку Ж. Нюттена, процеси, через які цілі і плани активують і регулюють поведінку, мають мотиваційну природу [4]. Антиципація цілі – єдиний спосіб її актуалізувати, забезпечити їй психологічне існування: лише тоді актуалізована (антиципована) ціль психологічно існує і здатна викликати мотиваційний ефект. Цілі і перспективу майбутнього, у якій вони містяться, не можна розділяти – цілі локалізовані у цій перспективі, а сама перспектива будується на основі цих мотиваційних об'єктів.

Як зауважує Ж. Нюттен [4], тривала (із значним хронологічним розмахом) часова перспектива сприяє постановці суб'єктом віддалених цілей і виробленню довготривалих планів щодо власної поведінки. Суб'єкт із короткою часовою перспективою виявляється нездатним бачити віддалене майбутнє у пошуку засобів і цілей для задоволення своїх потреб. Як індивіду, що ніколи не виїжджав із свого містечка, важко уявити можливість власної подорожі за межі країни, так і суб'єкт без перспективи майбутнього буде обмежений у постановці цілей і планів лише найближчими днями і годинами. Так, перспектива соціального схвалення сильніше впливає на окремі групи чоловіків і жінок; перспектива грошової винагороди більше мотивує представників робітничих спеціальностей, ніж людей, що належать до середнього класу.

Усвідомлення мети (складності, наявності засобів досягнення та обліку власних можливостей) збільшує ймовірність її досягнення, підсилює мотивацію учня чи студента. Коли індивід усвідомлює, що саме йому допоможе досягти мети, коли мета поділяється на відносно нескладні підцілі, то це посилює інтерес до діяльності, дає надію на позитивний результат.

Зокрема, М. Де Волдером і В. Ленсом встановлено, що більш мотивовані учні 11 класу (17-18 років) розташовують свої мотиваційні цілі, плани і проекти у більш тривалих часових інтервалах, ніж менш мотивовані учні. Актуальні дії більш мотивованих учнів спрямовуються на цілі, які розташовані не лише у відносно близькому, але й у більш віддаленому майбутньому. Тому можна припустити, що такі учні приписують значущо більшу інструментальну цінність своїй роботі у школі для досягнення цілей у найближчому і віддаленому майбутньому. Для більш мотивованих учнів вчитись на "відмінно" у старших класах школи – це не лише засіб успішно скласти екзамени і отримати атестат із відзнакою, але і важлива умова для того, щоб скласти вступні іспити до вищого навчального закладу, стати хорошим професіоналом і зробити успішну кар'єру. Таким чином, люди із більш тривалою перспективою не лише здатні розробляти значно різноманітніші та віддалені плани, але й ставити перед собою більш реалістичні цілі. Саме тому, вчені зазначають, що віддалені цілі набагато суттєвіше мотивують людей з більш тривалою перспективою майбутнього. На противагу цьому, люди із короткою перспективою майбутнього не можуть думати про надто віддалене майбутнє [7].

Вищевказані тенденції підтверджують також результати досліджень М. Абреу, М. Пайшау і В. Ленс (2004) [1], Н. І. Мешкова [4]. В останньому вивчалися фактори навчальної успішності студентів I і II курсу. Вчений встановив, що для досліджуваних із високими показниками успішності характерною є "віддалена мотивація": намагання стати висококваліфікованим спеціалістом, набути глибоких і міцних знань, успішно захистити диплом, успішно вчитись, на "відмінно" і "добре" складати сесію, отримувати інтелектуальне задоволення. Отримані Н.І. Мешковим результати дають підстави стверджувати, що для "слабких" студентів характерною є "коротка мотивація": бажання утриматись на факультеті, постійно отримувати стипендію, вивчати предмети лише в межах навчального плану, виконувати лише те, що вимагають викладачі, отримувати схвалення з боку батьків, уникати осуду і покарань за неуспішність.

Вплив віддалених цілей на мотивацію актуальної поведінки може бути також пов'язаний із поведінковими структурами "засіб-ціль". Припускається, що як тільки індивід починає працювати для досягнення віддаленої цілі, між цією ціллю і активністю встановлюються каузальні зв'язки, і ступінь реальності такого цільового об'єкта прогресивно зростає. Структура "засіб-ціль" як міст заповнює інтервал між активністю суб'єкта і цільовим об'єктом. І, навпаки, порожній часовий інтервал не пов'язаний із діями індивіда збільшує психологічну дистанцію до цільового об'єкта.

Підтверджують дану закономірність результати п'ятирічного лонгітюдного дослідження мотивації учбової діяльності американських школярів, яке провели Д.М. Мак-Інерней та колеги [9]. Вченими було встановлено, що школярі із "слабкою" мотивацією вважають навчання, особливо у середніх класах, нецікавим, оскільки вони не відчують зв'язку між цінністю освіти і майбутніми цілями. Однак, інша частина школярів доволі чітко уявляє свої майбутні цілі, і ці цілі сприяють включеності у навчання і спрямовують учнів до їх майбутнього. Більшість із цих орієнтованих на майбутнє школярів уявляли себе в коледжі і на роботі, мали деякі ідеї про те, що вони будуть робити через 10 років і відчували, що вони мають значний контроль над власною долею. Старші класи сприймалися ними як можливість для вияву своєї особистості, видавалися більш цікавими, якістю викладання їх також влаштувала.

Досліджуючи мотиваційну роль майбутнього, розглядаючи, як впливає на поведінку людини довго- і короткотривала перспектива, Ж. Сімонс, В. Ленс [11] довели, що існує значущий взаємозв'язок між тривалістю часової перспективи і уявленням людини про корисність того, що вона робить у певний момент часу. Люди із довготривалою перспективою сприймають свою теперішню поведінку як більш інструментальну у досягненні широкого діапазону безпосередніх і майбутніх цілей, тому для них цінність вирішення актуальних задач, відповідно, є вищою.

К. Ван Калстер, В. Ленс і Ж. Нюттен (1987) виявили значущий зв'язок усвідомлення корисності поточної діяльності для досягнення майбутніх цілей із мотивацією учнів (віком 17-19 років) [12]. Учні 11-12 класів, які вважають своє навчання важливим для їх майбутнього (висока інструментальність), мають істотно вищі показники мотивації, ніж їхні однолітки, які продемонстрували низькі бали за даним параметром. Проте, дослідниками був виявлений і ефект взаємодії інструментальності та емоційного ставлення до індивідуального майбутнього. Сприйняття інструментальності дійсно підсилює мотивацію учнів, але тільки тих, у кого позитивне ставлення до свого майбутнього. Приписування поточними оцінками в школі високої інструментальності спричинило протилежний ефект на мотивацію тих учнів, які негативно сприймали своє майбутнє. Отже, безрадінний погляд на майбутнє знижує мотивацію учіння.

Таким чином, проведений аналіз результатів вищеописаних досліджень привів нас до необхідності прийняти тезу про те, що розмах часової перспективи, а також сприйняття інструментальності або корисності завдання для майбутніх цілей, підвищує мотивацію до цього завдання у порівнянні із завданням, що не має наслідків для майбутнього [1]. При цьому, ми особливо акцентуємо увагу на тому, що в наведених дослідженнях не порівнювалось вплив ближніх і далеких цілей на мотивацію, а порівнювалась мотивація людей, що мають тільки безпосередні цілі з мотивацією тих, у кого ближні цілі одночасно є засобами для досягнення віддалених цілей.

На думку Дж. В. Аткинсона і Дж. Рейнора, поняття інструментальності є центральним як для майбутньої орієнтації, так і для мотивації. Майбутня орієнтація або часова перспектива "впливає на мотивацію поточної діяльності за допомогою сприйняття її інструментальних відношень, як крок на довгому шляху, до більш віддалених майбутніх цілей і наслідків" [6, с. 5]. Вчені розрізняють ізольовані завдання досягнення, які не пов'язані із майбутнім, і два типи завдань досягнення, що орієнтовані на майбутнє, які можна віднести до залежних та незалежних рядів.

Основна ідея Дж. Рейнора (1981) полягає в тому, що кожен із майбутніх кроків збільшує загальну мотивацію поточної задачі [10]. Чим довший ряд, тим більший загальний внесок у мотивацію, але чим далі подія від поточного завдання, тим він менший. Це означає, що орієнтовані на успіх люди найбільш мотивовані досягти успіху у тих завданнях, які розташовані у хронологічно більш короткому часовому інтервалі. Для тих людей, які відчувають страх невдачі – все навпаки. Іншими словами, при рівних умовах, тобто при наявності тривалої часової перспективи, яка є ієрархічним ланцюгом взаємозв'язаних між собою цілей, більш успішними у її реалізації будуть люди із мотивацією досягнення (особливо, найближчих цілей), ніж люди із мотивацією уникнення невдач.

Як зазначають Дж. Хусман і В. Ленс (1999), цілі учнів можуть бути розташовані на континуумі "внутрішньо-зовні зумовлені цілі" і "ближні-далекі цілі" [8]. Хоча майбутні цілі або часова перспектива можуть мотивувати учнів, ця мотивація виявляється зовнішньою. Учні, які зацікавлені у навчанні через його корисність для майбутнього, для досягнення інших важливих цілей у близькому або далекому майбутньому, за визначенням, мотивовані зовнішніми факторами і саме тому це могло б перешкоджати виникненню у таких осіб внутрішньої мотивації учіння.

Вчені виділяють три типи впливу інструментальності на внутрішню мотивацію учбової діяльності. У першому випадку учбова діяльність регулюється ззовні. При цьому інструментальність може зруйнувати природну допитливість учня і його потребу в знаннях і досягненнях.

У другому випадку – випадку ендогенної інструментальності – поточні цілі учбової діяльності учня середньої школи та його майбутні цілі як студента в університеті і, пізніше, як інженера формують ланцюжок цілей, які необхідно послідовно реалізувати. Такі цілі – як поточні, так і зовнішні щодо учбової діяльності, – є частиною більш далекосяжного завдання стати досконалим у математиці, фізиці, будівництві, іншими словами, стати професійним інженером-будівельником. Вказаний вид інструментальності може збільшити силу внутрішньої мотивації учбової діяльності.

У третьому варіанті (екзогенна інструментальність) важливою метою учня може бути висока успішність з усіх предметів, що є у навчальній програмі школи, які не пов'язані із його подальшими освітніми та професійними цілями. Такий тип інструментальності пов'язаний з адаптивною або оптимальною мотивацією. Учень комбінує внутрішню мотивацію з важливими майбутніми цілями. Якби учень вивчав лише предмети, якими він безпосередньо цікавиться, то він, ймовірно, ніколи б не вступив до інституту і не став інженером.

Вивчаючи особливості часової перспективи учнів звичайних шкіл та учнів математичних класів спеціалізованої школи, І. А. Спірідонова (2002) виявила статистично значущі відмінності за спрямованістю їх часової транспективи та емоційного ставлення до часу [5]. Зокрема, учні математичних класів мають більшу спрямованість у майбутнє, ніж старшокласники загальноосвітньої школи. Про це свідчить і показник співвідношення кількості цілей у найближчому (2 роки) і подальшому майбутньому (більше 2-х років). Якщо в учнів загальноосвітньої школи цей показник більший за одиницю (тобто кількість цілей у найближчому майбутньому перевищує аналогічний показник щодо віддаленого майбутнього), то у "математиків" це співвідношення приблизно однакове.

Час "математиками" суб'єктивно сприймається ближче до полюсу приємного і безмежного. Аналіз змісту часової перспективи дозволив констатувати, що "Математики" випереджають учнів загальноосвітньої школи у розвитку професійного самовизначення, цільової спрямованості і менше цікавляться сферою спілкування у порівнянні із останніми. Таким чином, наявність часової перспективи, визначеність у професійних планах значно змінюють ставлення до навчальних завдань, посилюючи мотивацію.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз емпіричних досліджень часової перспективи особистості та її мотивації учбової діяльності дозволяє стверджувати, що часова перспектива є важливим фактором мотивації поведінки суб'єкта. Вплив часової перспективи особистості на її поведінку є однією із найважливіших проблем не лише теорії, а й практичних досліджень у сфері психологічного часу. Згаданий вплив можна звести до мотиваційного процесу, цілі і причинно-наслідкові структури якого регулюють поведінку. Часова перспектива впливає на мотивацію поточної діяльності за допомогою сприйняття її інструментальних відношень, як крок на довгому шляху, до більш віддалених майбутніх цілей і наслідків. Чим більший ряд цілей особистості, тим більший їх загальний внесок у мотивацію, а чим далі ціль знаходиться від поточного завдання, тим менший її вклад. За наявності тривалої часової перспективи більш успішними в її реалізації є суб'єкти із мотивацією досягнення, ніж із мотивацією уникнення невдач. Наявність часової перспективи, визначеність у професійних планах значно змінюють ставлення до навчальних завдань, підвищуючи рівень мотивації.

Варто зазначити, що становлення мотивації є не просто зростання позитивного чи посилення негативного ставлення до навчання. Змістово-динамічні характеристики цієї сфери пов'язані з ускладненням наявної структури та спонук, які входять у неї, появою нових більш зрілих, іноді

суперечливих відношень між ними. Поряд із цим, варто зазначити, що не зважаючи на доволі широкий спектр досліджень мотивації учбової діяльності студентської молоді в наш час, не вивченими залишаються фактори становлення та динаміки мотивації вивчення студентами окремих навчальних предметів, зокрема, англійської мови. *Перспективними* для більш широкої та поглибленої розробки можна вважати питання взаємозв'язку особливостей часової перспективи у студентів з різним рівнем мотивації вивчення іноземної мови.

Використані джерела

1. Абреу М. Мотивация в будущее: когнитивно-динамический подход Ж. Нюттена к поведению человека / М. Абреу, М. Пайшау, В. Ленс // Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Под ред. Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2004. – С. 562-598.
2. Кузьмина Н. В. О педагогических факторах учебной успеваемости студентов / Н. В. Кузьмина // Вестник ЛГУ. – 1979. – № 23, Вып. 4. – С. 76-84.
3. Мешков Н. И. Анализ факторов учебной успеваемости студентов (на материале младших курсов): дисс. ... канд. пед. наук / Н. И. Мешков. – Л., 1980. – 222 с.
4. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Нюттен. – М.: Смысл, 2004. – 608 с.
5. Спиридонова И. А. Временная трансперспектива субъекта: влияние возраста и раннего предметного обучения. дисс. ... канд. психол. наук / И. А. Спиридонова. – М., 2002. – 165 с.
6. Atkinson J. W., Raynor J. O. (Eds.) Motivation and achievement. Washington/ DC : Winston, 1974.
7. De Volder M., Lens W. Academic achievement and future time perspective as a cognitive – motivational concept // J. Pers. Soc. Psychol. – 1982. – 42. – P. 566-571.
8. Husman J., Lens W. The role of the future in student motivation // Educational psychologist, 1999, Vol. 34, № 2, P. 113-125.
9. McNemey D. M., Hinkiey J., Dowson M., Van Etten S. Aboriginal, Anglo, and Immigrant Australian students' motivational beliefs about personal academic success: Are there cultural differences? // J. of Educational Psychology, 1998, Vol. 90, P. 621-629.
10. Raynor J.O. Future orientation and achievement motivation: Toward a theory of personality functioning and change // Cognition in human motivation and learning / Eds. by G. d'Ydewalle, W. Lens. Leuven-Belgium-Hillsdale, 1981, P. 199-231.
11. Simons J., Vansteenkiste M, Lens W., Laçante M. Placing motivation and future time perspective theory in a temporal perspective // Educational Psychology Review, 2004, № 2, P. 121-139.
12. Van Calster K., Lens W., Nuttin J. Affective attitude toward the personal future: Impact on motivation in high school boys // American J. of Psychology, 1987, Vol. 100, P. 1-13.

Kuzo L.

TEMPORAL PERSPECTIVE OF PERSONALITY AS AN IMPORTANT FACTOR OF ITS EDUCATIONAL MOTIVATION

The process of formation a motivating learning activity of schoolchildren and students is discussed in the article. The relationship between peculiarities of the personality temporal perspective and its training motivation are theoretically grounded. On the basis of empirical studies of temporal perspective of personality and its motivation training activities it is proved that temporal perspective is an important factor of motivating behavior of the subject. The influence of temporal perspectives of personality on its behavior is one of the most important problems not only in theory, but practical research in the field of psychology. Time perspective affects the motivation of current activity using the perception of its instrumental relationship. In case of long time perspectives more successful in its implementation are the subjects with motivation to achieve something than the subjects with motivation to avoid failure. The availability of a temporal perspective, certainty in professional plans significantly alter the attitudes towards educational tasks, increasing the level of motivation. Formation of motivation is not just the growth of positive or increased negative attitudes to learning. Content and dynamic characteristics of this sphere are related to the complexity of the existing structure and motives that are included, the emergence of new more mature, but sometimes contradictory relationship between them. Despite of the rather wide spectrum of research in the sphere of students' training motivation in our time, factors of formation and dynamics of the motivation of the subjects study remain unlearned, in particular, learning of the English language.

Key words: motivation, learning activity, temporal perspective, instrumentality, relationship, goals, plans.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2014